

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Συνέντευξη με τον Alain Badiou

Η συνέντευξη που ακολουθεί πραγματοποιήθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου τον Αύγουστο 2001 και επικεντρώθηκε σε ζητήματα που αγγίζουν τον ψυχαναλυτικό χώρο. Οι σημειώσεις είναι του μεταφραστή, ο οποίος υπέβαλε και τις ερωτήσεις.

Βλάσης Σκολίδης: Για ποιο λόγο ενδιαφέρει τη φιλοσοφία η φροϊδική ψυχανάλυση;

Αλέν Μπαντιού: Η φροϊδική ανακάλυψη συνιστά μια αποφασιστική ρήξη όσον αφορά το ζήτημα της σκέψης. Θέτοντας την ύπαρξη των «ασυνείδητων σκέψεων», ο Φρόιντ γκρεμίζει τον θεμελιακό δεσμό ανάμεσα στην αυτοσυνειδησία και τη σκέψη, στον οποίο στηρίζεται η φιλοσοφία από την εποχή του Καρτέσιου και του Καντ. Όπως λέει ο Λακάν, πρέπει να δεχτούμε ότι «είμαι εκεί όπου δεν σκέφτομαι», ή ότι «δεν είμαι εκεί όπου σκέφτομαι». Μια φιλοσοφία δεν αξίζει να λέγεται σύγχρονη φιλοσοφία εάν δεν στηρίζει την πρόκληση αυτής της εκκέντρωσης.

«Le Docteur»

Β. Σ.: Έχετε μια σχέση με τη σκέψη του Λακάν που δεν βασίζεται στην ψυχαναλυτική εμπειρία - δεν είστε «ούτε αναλυτής, ούτε αναλυμένος», όπως φροντίζετε να λέτε. Πώς μνηθήκατε στη σκέψη του δασκάλου; Υπήρξε για σας αλλαγή οπτικής γωνίας στον τρόπο αντιμετώπισης του λακανικού έργου, ανάμεσα στην εποχή του περιοδικού Cahiers pour l'Analyse και την περίοδο που εγκαινιάζει το βιβλίο σας Θεωρία του υποκειμένου¹;

---

¹ *Théorie du sujet*, Seuil, Paris 1982.

Α. Μπαντιού: Συνάντησα τον Λακάν από τα μέσα της δεκαετίας του '50, όταν διάβασα στο περιοδικό *La Psychanalyse* την «Εισήγηση της Ρώμης»², που με κεραυνοβόλησε. Είχα αμέσως την αίσθηση ότι επρόκειτο για σκέψη με μείζονα επινοητική δύναμη, χωρίς ποτέ να νιώσω την ανάγκη να την «επαληθεύσω» στο χώρο της ψυχαναλυτικής θεραπείας, ή να εισέλθω στο λαβύρινθο των ψυχαναλυτικών σχολών. Άλλωστε, ούτε παρακολούθησα το σεμινάριο, ούτε είχα προσωπική συναναστροφή -εκτός από ένα και μοναδικό γεύμα- μ' εκείνον που ο συμφοιτητής και φίλος μου Ζακ-Αλέν Μιλέρ αποκαλούσε πάντα «le Docteur»³.

Για μένα, ο Λακάν είναι έννοιες, διατυπώσεις και ιδέες, κατατεθειμένες σε κείμενα, όπως συμβαίνει και με τον Πλάτωνα ή με τον Γκέντελ. Και ασφαλώς, η χρήση που έκανα αυτών των εννοιών, των διατυπώσεων και των ιδεών διαφοροποιήθηκε από την εποχή του αλτουσερικού μου «επιστημονισμού», στα μέσα της δεκαετίας του '60, ίσαμε την κατασκευή της δικής μου θεωρίας του υποκειμένου, δέκα ή δεκαπέντε χρόνια αργότερα.

Το υποκείμενο

Β. Σ.: *Πρεσβεύετε μια φιλοσοφία που απαιτεί μια θεωρία του υποκειμένου, για την οποία ο Λακάν αποτελεί βασική αναφορά. Στο βιβλίο σας Το είναι και το συμβάν⁴, στο τελευταίο τμήμα που επιγράφεται «Πέρα από τον Λακάν», αναπτύσσετε μια άποψη που διαφοροποιείται από τη λακανική θεωρία του υποκειμένου του*

---

² «Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse» (1953), γνωστό και ως Rapport de Rome. Οριστική δημοσίευση: Jacques Lacan, *Écrits*, Seuil, Paris 1966, σσ. 237-322.

³ Στην καθομιλουμένη «ο Γιατρός». Όμως επίσης ο δόκτωρ, η διδακτική αυθεντία.

⁴ *L'être et l'événement*, Seuil, Paris 1988

σημαίνοντος. Καταλογίζετε στον Λακάν ότι υπήρξε «υπερβολικά και αποκλειστικά κολλημένος στη γλώσσα». Θα υποστηρίζατε ότι υπάρχει κάποια μη γλωσσική θεμελίωση της αλήθειας στην οποία στηρίζεται το υποκείμενο;

A. Μπαντιού: Το ότι ένα υποκείμενο είναι το επιτέλεσμα μιας αλήθειας της οποίας δεν είναι ο δημιουργός ούτε η συστατική αρχή, είναι κάτι που αληθεύει τόσο για τον Φρόιντ όσο και για τον Λακάν, και τους είμαι πιστός ως προς αυτό το κεφαλαιώδες σημείο. Άλλωστε, το μοναδικό διακύβευμα μιας ψυχανάλυσης είναι να αναγάγει το συνειδητό υποκείμενο στην αλήθεια που αιτιακά το προσδιορίζει με τρόπο που να μην είναι ο τρόπος της οδύνης. Δεν νομίζω ότι είναι αναγκαίο να δηλώσουμε ότι η διαδικασία αλήθειας, τοπικό θραύσμα της οποίας αποτελεί κάθε υποκείμενο, είναι απόλυτα εξαρτημένη από τη γλωσσική μορφή. Ως προς το σημείο αυτό, ο Λακάν, τουλάχιστον ο «κλασικός» Λακάν των δεκαετιών του '50 και του '60, παραμένει στο κλίμα τού «linguistic turn» υπό τη στρουκτουραλιστική μορφή του. Στην ουσία, αργότερα, το τοπολογικό δέσιμο με το πραγματικό θα μετρήσει γι' αυτόν πολύ περισσότερο απ' ό,τι οι δομές του σημαίνοντος.

B. Σ.: Θεωρείτε ότι προκύπτει ένα «πεδίο συνδυνατότητας» για τη φιλοσοφία και την ψυχανάλυση μέσα από την κοινή αποδοχή του γεγονότος ότι «η σκέψη εξουσιοδοτείται από το κενό που τη χωρίζει από τις πραγματικότητες» (*Conditions*, σ. 278). Υποστηρίζετε ότι εκείνο που διαφοροποιεί τους δύο τομείς, μέσα στο κοινό τους πεδίο, είναι ένας διαφορετικός εντοπισμός του εν λόγω κενού: για τη φιλοσοφία, το κενό που εξουσιοδοτεί τη σκέψη είναι το είναι [*l'être*], ενώ για την ψυχανάλυση είναι το υποκείμενο του

ασυνειδήτου. Σε όλα αυτά εξυπακούεται το υποκείμενο του σημαίνοντος, που τη λογική του αναπτύσσει ο Λακάν. Όμως, ποια θέση δίνετε, στο πλαίσιο του δικού σας συστήματος, σε ό,τι ο Λακάν ονομάζει «υποκείμενο της απόλαυσης», και, γενικότερα, στο «αντικείμενο α μικρό» ως συμπτυκνωτή απόλαυσης;

A. Μπαντιού: Μου φαίνεται ότι το υποκείμενο του σημαίνοντος και το υποκείμενο της απόλαυσης δεν εντοπίζουν διαφορετικά το κενό. Σε όλες τις περιπτώσεις, για τον Λακάν, το κενό δεν αποτελεί οντική τοποθέτηση [position d'être], «καθ' εαυτήν» μορφή της πολλαπλότητας. Αποτελεί κενό ενδιάμεσο, κενό λογικό. Από την άλλη πλευρά, για μένα, η λογική είναι ένα άλλο όνομα για τη συνοχή του φαίνεσθαι [l'apparaître], και, υπό αυτή την έννοια, το «λογικό κενό» δεν είναι ποτέ τίποτε άλλο από το μηδέν μιας εμφανισιακής έντασης, ενώ το οντολογικό κενό είναι κυριολεκτικά το Όνομα τού είναι. Το αντικείμενο α εισάγει σιγά σιγά στη σκέψη του Λακάν ένα είδος σκόπευσης του απρόσιτου, κι έτσι μπορούμε να πούμε ότι το πραγματικό υποσκελίζει το συμβολικό, όπως κατά σύστοιχο τρόπο το ζήτημα της απόλαυσης -του πεπρωμένου των ενορμήσεων- έρχεται να υπαγάγει το ζήτημα της επιθυμίας. Υπό αυτή την έννοια, και στη δική μου γλώσσα, η σκέψη του Λακάν πλησιάζει όλο και περισσότερο προς μια αρνητική οντολογία.

Η ίδια διαδικασία μπορεί να παρατηρηθεί εξάλλου σχετικά με τη γυναικεία «δεύτερη απόλαυση». Πάντως αυτή η εξέλιξη, μολονότι επηρεάζει ιδιαιτέρως την -τόσο κρίσιμη για μένα- έννοια του απείρου, δεν τροποποιεί την τοπική του κενού.

B. Σ.: Λέτε ότι «το υποκείμενο είναι σπάνιο», στο βαθμό που οι γενόσημες διαδικασίες είναι σπάνιες. Αυτό φαίνεται να έρχεται σε

μεγάλη αντίθεση με ό, τι συμβαίνει στην ψυχαναλυτική διαδικασία, όπου θα λέγαμε μάλλον πως το υποκείμενο υπεραφθονεί, πως τα διαδοχικά «επιτελέσματα υποκειμένου» βηματοδοτούν την εξέλιξή της. Θα μπορούσε κάποιος να πει ότι η ψυχανάλυση έχει μεγαλύτερη άνεση τόσο με το υποκείμενο ως σημειακότητα, ως «μια εξανεμιζόμενη ποσότητα αλήθειας» (*Conditions*, σ. 286), όσο και με το υποκείμενο ως διαδρομή. Πώς συμβιβάζετε εσείς αυτές τις δύο όψεις του υποκειμένου;

Α. Μπαντιού: Δεν υπάρχει, για μένα, με την αυστηρή έννοια, υποκείμενο-διαδρομή, και συμφωνώ χωρίς δυσκολία με την ψυχανάλυση ότι κάθε υποκείμενο είναι ένας τοπικός εξανεμισμός. Διότι τη διαδρομή την επιτελεί μια αλήθεια, μια γενόσημη διαδικασία, η οποία είναι πιθανότατα όλο το είναι ενός υποκειμένου, αλλά δεν είναι πάντως η ίδια υποκείμενο. Τυχαίνει μερικές φορές, κυρίως όταν επιχειρώ να διευκρινίσω το ηθικό πρόσταγμα (υπό την υποκειμενική μορφή ενός «συνεχίζω!»), να μιλάω για υποκειμενική συνέχιση, ή για υποκειμενική διαδρομή. Πρόκειται για εικόνες ασαφείς. Το υποκείμενο παραμένει, σύμφωνα με τη διατύπωση που προτείνω, ένα «σημείο αλήθειας». Πράγμα που δεν εμποδίζει να είναι προικισμένο με μια δομή, στην οποία συχνά ενέχεται το ατομικό σώμα, και άρα η εμμένουσα διάστασή του. Ας πούμε ότι η διαδρομή είναι το είναι ενός υποκειμένου, ενώ η σημειακότητα είναι η ύπαρξή του. Οπότε πιθανότατα παραμένω λιγάκι εγγελιανός. Μα και ο Λακάν επίσης, από πολλές πλευρές.

Θα προσέθετα, τελειώνοντας, ότι η σπανιότητα του υποκειμένου είναι η σπανιότητα του είναι του, ή ακόμη η, εμφανέστατη, σπανιότητα των νέων αληθειών. Μέσα στον χώρο μιας διαδικασίας αλήθειας, το επιτέλεσμα-υποκείμενο ως σημεια-

κότητα, απεναντίας, βρίθει. Δείτε τον αριθμό των ανθρώπων που γίνονται πολιτικοί ακτιβιστές, προς μεγάλη τους έκπληξη, μόλις υπάρξει μια κάπως επαναστατική συγκυρία. Ας πούμε ότι δεν σημαίνει πως επειδή είναι σπάνιες οι επαναστάσεις, ισχύει και για τους επαναστάτες το ίδιο.

***Β. Σ.:** Τελικά, η ψυχαναλυτική εμπειρία δεν συνιστά μια διαδικασία αλήθειας για εκείνον που υποβάλλεται σ' αυτήν;*

***Α. Μπαντιού:** Ίσως, ίσως. Η δυσκολία (στην οποία συνοψίζεται το διακύβευμα αυτού που ο Λακάν ονόμασε la passe αφορά το αποτέλεσμα. Μια αλήθεια σηματοδοτείται από μια μαζική μετατόπιση των μεταδόσιμων γνώσεων που της αντιστοιχούν, μετατόπιση που ονομάζω παραβίαση [le forçage]. Πρέπει λοιπόν να ορίσει κανείς σε ποιες μετατοπίσεις των ψυχαναλυτικών γνώσεων καταλήγει το πρωτόκολλο της θεραπευτικής αγωγής, εφόσον υπήρξε θεραπευτική αγωγή, κάτι που αποτελεί ένα άλλο, φοβερό, πρόβλημα. Πώς πιστοποιείται το «υπάρχει» της ψυχανάλυσης; Τον Λακάν τον τυραννούσε αυτό το ερώτημα.*

Οι θεσμικές και υποκειμενικές βιαιότητες που συνοδεύουν την εφαρμογή της passe φανερώνουν ότι το πρόβλημα απέχει πολύ από τη διαλεύκανσή του. Σημειώστε ότι υπάρχουν πρωτόκολλα στοχασμού, εξαιρετικής καινοτομίας και χρησιμότητας, τα οποία ωστόσο δεν είναι διαδικασίες αλήθειας. Για παράδειγμα, συλλήβδην, η φιλοσοφία. Αλλά όχι μόνο. Το ίδιο ισχύει, κατά τη γνώμη μου, για τις μεγάλες θεωρητικές επινοήσεις, όπως του Δαρβίνου ή του Μαρξ, τις οποίες προσωπικά δεν θεωρώ ούτε επιστήμες, ούτε φιλοσοφίες. Ίσως θα πρέπει να συγκρίνουμε την ψυχανάλυση με τέτοιου είδους πρωτόκολλο, παρά με διαδικασίες αλήθειας *stricto sensu*.

Ο έρωτας

Β. Σ.: *Ορμώμενος από τη θέση του Λακάν σύμφωνα με την οποία ο έρωτας έρχεται να υπεραναπληρώσει την έλλειψη διάφυλης σχέσης [rapport sexuel], υποστηρίζετε ότι ο έρωτας είναι μια διαδικασία αλήθειας. Θα θέλατε να συνοψίσετε αυτή τη θεωρητική κατασκευή;*

Α. Μπαντιού: Εφόσον υποθέτουμε μια ριζική διάζευξη των φύλων, άρα ένα Δύο κυριολεκτικά αγνώριστο ως τέτοιο, ή ένα Δύο πραγματικό, θα πούμε ότι ο έρωτας είναι η μόνη «σκηνή» σκέψης όπου συντελείται η εμπειρία μιας πρόσβασης σ' αυτό το σημείο το ανέφικτο. Όχι πως ο έρωτας βάζει τέρμα στο Δύο (αυτό είναι η συγχωνευτική ρομαντική θεωρία, που είναι ένας θανατηφόρος μύθος). Αλλά ο έρωτας, κάθε μοναδικός έρωτας, είναι ο ερχομός μιας σκέψης-πρακτικής του ανέφικτου σημείου που το Δύο των φύλων διαπλάθει. Ο έρωτας παράγει έτσι τη διαδρομή μιας αλήθειας για το Δύο των φύλων. Ως προς αυτό, είναι μια γενόσημη διαδικασία, που την εγκαινιάζει, όπως και όλες τις άλλες, ένα συμβάν: μια συνάντηση.

Β. Σ.: *Επιμένετε πολύ στο γεγονός ότι ο έρωτας είναι η μόνη διαθέσιμη ανθρώπινη εμπειρία που επιτρέπει τη θεσμοθέτηση ενός Δύο εμμενούς [immanent], ενός Δύο που να λογίζεται με αφετηρία τον εαυτό του και που να μη χρωστάει τίποτε στο Ένα της κάθε έμφυλης θέσης. Γιατί είναι σημαντικό για τη σκέψη το ενύπαρκτο Δύο;*

Α. Μπαντιού: Το Δύο είναι το σχήμα της διαφοράς, και η φιλοσοφία, ήδη από τη θεωρία του Ετέρου στον Σοφιστή του Πλάτωνα, δεν έπαψε να αναρωτιέται με ποιον τρόπο είναι

στοχάσιμη η διαφορά. Φυσικά, δεν διατείνομαι ότι ο έρωτας είναι η μοναδική δυνατή μορφή μιας σκέψης του Δύο. Αυτό θα σήμαινε ότι ξεγράφουμε, λόγου χάριν, όλα όσα συνδέονται με τη διαλεκτική, με τη θεωρία της αντίφασης. Στο βιβλίο μου *Θεωρία του υποκειμένου* επέμεινα πολύ στη δυνατότητα να ανανεωθεί η πολιτική διαλεκτική του μαρξισμού μέσα από μια πιο αυστηρή τυποποίηση αυτού που διακυβεύεται μέσα στη σημαίνουσα απόκλιση [*l'écart signifiant*], σύμφωνα με τη θεωρητικοποίηση που προτείνει ο Λακάν. Το θέμα, ήδη από τότε, είναι το Δύο. Εκείνο που θέλω να πω είναι ότι ο έρωτας είναι η πλέον κοινή μορφή μιας εμπειρίας του Δύο, στο πλαίσιο της οποίας η διαφορά γίνεται στοχάσιμη, όχι με αφετηρία την πρόσθεση των στοιχείων της (δύο φορές Ένα), ούτε με βάση μια συνθετική προεκβολή (η αλήθεια του Δύο είναι μέσα στο Τρία), αλλά με τρόπο απόλυτα εμμενή. Διότι η διαδικασία του έρωτα δεν είναι τίποτε άλλο, κατά τρόπο αδιαίρετο, από τούτη την εμπειρία.

Β. Σ.: *Θεωρείτε την ευτυχία διακριτικό σημάδι του έρωτα, πράγμα παράδοξο αν σκεφτεί κανείς πως οι περισσότεροι μυθιστορηματικοί έρωτες είναι βουτηγμένοι στο ανέφικτο και την οδύνη.*

Α. Μπαντιού: Τα μεγάλα μυθιστορηματικά πρότυπα του έρωτα είναι ρομαντικά: η οδύνη, σε αυτά, δεν πηγάζει από τον ίδιο τον έρωτα, αλλά από μια καθαρά φανταστική αναπαράστασή του, που καθιστά τον έρωτα μια θεσμική βαθμίδα του Ενός, και όχι μια εμπειρία του Δύο. Εντούτοις, ακόμη και στο αποκορύφωμα του ρομαντισμού, για παράδειγμα στο *Τριστάνος και Ιζόλδη* του Βάγκνερ, δεν χωράει καμία αμφιβολία ότι για τους εραστές δεν υπάρχει άλλη δυνατή ευτυχία από εκείνη που προσφέρει ο έρωτας.

Το ανέφικτο αυτού του έρωτα είναι εξωτερικό, συνδέεται με όλα εκείνα που, στην όπερα του Βάγκνερ, συμβολίζει η Ημέρα: τις κοινωνικές συμβάσεις, τον πραγματισμό της ζωής κλπ. Μέσα στη χωριστή Νύχτα του έρωτα, υπάρχει μόνο άφατος έρωτας. Νομίζω ότι είναι κάτι το οικουμενικά προφανές, μέχρι και στα λαϊκά τραγούδια: αν υπάρχει ευτυχία, είναι το πραγματικό του έρωτα. Η ευτυχία αυτή ενδέχεται να παρεμποδιστεί, όμως συνδέεται με την ουσία του έρωτα και δεν διαχωρίζεται απ' αυτόν.

Β. Σ.: *Για την ψυχανάλυση, οι έμφυλες θέσεις Άνδρας και Γυναίκα είναι μη αναγώγιμες, αποτελούν διαφορετικές τοποθετήσεις απέναντι στη φαλλική λειτουργία -το κοινό τους στοιχείο- χωρίς να συνιστούν σχέση. Από την πλευρά σας, στο κείμενο «Η σκηνή του Δύο»⁵, φαίνεται να τις ανάγετε σε δύο αμιγώς λογικούς όρους της μη-σχέσης. Γίνεται μήπως αυτό προκειμένου να συμπεριληφθεί σε αυτή την αξιωματική κάθε δυνατή μορφή έρωτα, όπως ο ομαφυλόφιλος έρωτας, η μητρική αγάπη ή ο μεταβιβαστικός έρωτας;*

Α. Μπαντιού: Το κείμενο που επιγράφεται «Η σκηνή του Δύο» δεν αποτελεί την τελευταία μου λέξη για τον έρωτα. Περιλαμβάνει μόνο τους τυπολογικούς όρους της ερωτικής διαδικασίας. Δηλαδή αυτό που επιτρέπει να καταλάβουμε πώς μια διεργασία, η διεργασία της ερωτικής διάρκειας μπορεί παραδόξως να απορρέει από μια μη-σχέση. Απομένει να ορίσουμε, εκ των ένδον αυτής της διεργασίας τη μοναδικότητα των έμφυλων θέσεων. Έδωσα το περίγραμμα αυτής της ανάλυσης σ' ένα προγενέστερο κείμενο, το «Τι είναι ο έρωτας;» που

---

⁵ «La scène du Deux», στο συλλογικό βιβλίο: *De l'amour*, sous la direction de l' École de la Cause freudienne, Flammarion (Champs), Paris 1999.

περιλαμβάνεται στο βιβλίο *Όροι*⁶. Είναι όμως ακόμη υπό διαμόρφωση.

Ασφαλώς, η ανάλυση των έμφυλων θέσεων μέσα στην εμπειρία του Δύο πρέπει να επιτρέπει μια καθολική κατανόηση του έρωτα, συμπεριλαμβανομένου και εκείνου που συγκεκριμενοποιείται ως ομοφυλόφιλος. Δεν είναι πολύ δύσκολο πρόβλημα, κατά τη γνώμη μου. Πολύ πιο πολύπλοκο είναι το ερώτημα για το τι είναι η φιλία, και η υποθέσιμη μη-σχέση της προς τον έρωτα. Θα ήθελα, μια μέρα, να προτείνω μια θεωρία της φιλίας.

Η αντιφιλοσοφία

B. Σ.: Αφιερώσατε ένα σεμιναριακό έτος (1994-95) στην εξέταση του Λακάν ως αντιφιλοσόφου. Ο αντιφιλόσοφος αποτελεί στοχαστική φιγούρα κεντρική για σας, παράλληλα με την παραδοσιακή τού σοφιστή, προκειμένου να αποκαταστήσετε για τον φιλόσοφο μια λειτουργία που να υπακούει στην έννοια της αλήθειας. Εντούτοις, ο Λακάν είναι ο μόνος από τους άλλους «αντιφιλοσόφους» που μελετήσατε (Νίτσε, Βιτγκενστάιν, Απόστολος Παύλος) για τον οποίο δεν προέκυψε ένα συνθετικό κείμενο. Αποτελεί αυτό ένδειξη κάποιας ιδιαίτερης δυσκολίας με αυτόν;

A. Μπαντιού: Είναι σίγουρο ότι το δικό μου το εγχείρημα συμπλέκεται με τις επινοήσεις του Λακάν πολύ στενότερα απ' ό,τι με εκείνες του Νίτσε, και προπαντός του Βιτγκενστάιν, για τον οποίο ο θαυμασμός μου είναι μεγάλος, αλλά απόμακρος, αφηρημένος. Όσο για τον Απόστολο Παύλο, αποτελεί για μένα μια μορφή εκπληκτική, αλλά δεν γίνεται και να ξεχάσω ότι το συμβάν

---

⁶ *Conditions*, Seuil, Paris 1992.

που για εκείνον είναι το παν⁷, για μένα δεν είναι τίποτε. Δείτε εξάλλου ότι, αν και δεν αφιέρωσα στον Λακάν ένα «μεγάλο» συνθετικό κείμενο, πολλαπλασίασα τις μελέτες και τις διαλέξεις που αναφέρονται στη διδασκαλία του. Αποτελεί για μένα, σε τελική ανάλυση, σταθερή πηγή έμπνευσης, άρα και δυσκολιών. Πρέπει διαρκώς να οριοθετώ τις εννοιολογικές μου κατηγορίες από εκείνες που, στο δικό του έργο, φέρουν την ίδια ονομασία: Υποκείμενο, μαθήμιο [mathème], αλήθεια, γνώση, τοπολογία, ανδρεία [courage] και δικαιοσύνη, άπειρο, έρωτας, και ούτω καθεξής.

Χωρίς ματαιοδοξία, νομίζω πως είμαι ο φιλόσοφος που ώθησε όσο πιο μακριά γίνεται τη φιλονικία με τον Λακάν, δίχως έπαρση και δίχως δουλοπρέπεια.

B. Σ.: Θα χαρακτηρίζατε και τον Φρόιντ αντιφιλόσοφο;

A. Μπαντιού: Ο Φρόιντ ήταν φανερά δύσπιστος απέναντι στη φιλοσοφία, με κάποιες ελληνικές εξαιρέσεις, κυρίως τον Εμπεδοκλή. Ο κυριότερος λόγος ήταν ότι τον διακατείχε το ιδεώδες της επιστήμης. Δεν νομίζω, ωστόσο, ότι πρέπει να εντάξουμε στην αντιφιλοσοφία αυτή τη θετικιστική τάση. Η πραγματική αντιφιλοσοφία καθιστά τον ανταγωνισμό της προς τη φιλοσοφία σημαντικό θέμα της θεωρητικής επινόησής της. Ο Λακάν στηλιτεύει ο ίδιος τη φιλοσοφία, στην οποία παράλληλα εντρυφεί συστηματικά, μιλάει για *hontologie*⁸, για τη σύγχυση -αρχής γενομένης με τον Παρμενίδη- ανάμεσα στο είναι και το ειδέναι κλπ. Τίποτε απ' όλα αυτά δεν ισχύει για τον Φρόιντ. Δεν θα

⁷ Η Ανάσταση του Χριστού.

⁸ Προσθέτοντας ένα *h* στη λέξη *ontologie*, πράγμα που δεν αλλάζει την προφορά της (το *h* είναι άηχο στα γαλλικά), ο Λακάν ενσωματώνει περιπαικτικά στην οντολογία την έννοια της ντροπής, της καταισχύνης [la honte].

έλεγα ότι είναι περισσότερο αντιφιλόσοφος απ' ό,τι ο Δαρβίνος ή ακόμη ο Μαρξ. Τελικά, η αντιφιλοσοφία ως διάσταση της ψυχαναλυτικής σκέψης είναι μια επινόηση του Λακάν. Ακόμη μία.

Η πολιτική

B. Σ.: Ποια πολιτική αρμόζει στην ψυχανάλυση; - θα ρωτούσαμε εν κατακλείδι. Ο περίπλους του Λακάν σημαδεύεται από τον αφορισμό [*excommunication*] που του επέβαλε η Διεθνής Ψυχαναλυτική Εταιρεία, από την ίδρυση της δικής του σχολής με απαραίτητο συμπλήρωμα τη διαδικασία της *passé*, και, στο τέλος, από τη διάλυση της σχολής, πράξη ανήκουστη, από την οποία πολλοί από τους συνοδοιπόρους του δεν συνήλθαν ποτέ. Έχετε κι εσείς αναλύσει την ένταση ανάμεσα στα φαινόμενα της ομαδοποίησης και τα φαινόμενα του λόγου [*discours*], η οποία διαπερνά τον πολιτικό στοχασμό του τελευταίου Λακάν - στοχασμός που τον απομακρύνει σημαντικά από τις θεσμικές επιλογές του ιδρυτή της ψυχανάλυσης. Είκοσι χρόνια αργότερα, τι θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε από φιλοσοφική άποψη;

Και κάτι ακόμη: Ο σημερινός ψυχαναλυτικός λόγος σας φαίνεται ικανός να αντιπαρατεθεί στον λόγο της επιστήμης, αλλά και στον διαρκώς αναγεννώμενο σκοταδισμό;

A. Μπαντιού: Η ψυχανάλυση ποτέ δεν κατόρθωσε να επιλύσει αποτελεσματικά τα ζητήματα οργάνωσης, παρόλο που από την αρχή την απασχόλησαν. Ποτέ. Όσο ζούσε ο Φρόιντ, υπήρχαν ήδη ο σεκταρισμός, ο αποκλεισμός ιδιοφυών και ευρηματικών πνευμάτων, το ιερατείο των μετριοτήτων και των γραφειοκρατών, οι πελατείες και η οικογενειακή αλληλοϋποστήριξη κλπ. Στην ουσία, όπως όλα τα συλλογικού χαρακτήρα εγχειρήματα του 20^{ου}

αιώνα, η ψυχανάλυση συνάντησε τις εμπλοκές και τα εμπόδια που συνοδεύουν το πολιτικό ζήτημα - θα μπορούσαμε να πούμε, υπό την ευρεία έννοια, το ζήτημα του κόμματος. Το κόμμα αντλεί άραγε τη νομιμότητά του από το επιτέλεσμα λόγου που το συνενώνει, ή είναι αυτό το ίδιο η πηγή της νομιμοποίησης αυτού του λόγου; Όσο διάστημα οι δημιουργικοί καθοδηγητές, όπως ο Λένιν, ο Φρόιντ, ο Μάο, ο Λακάν, κρατούν τα ηνία, το ερώτημα, μολονότι πάντα επίκαιρο, το επισκιάζει η ζωντάνια της ανανεωτικής πρότασης, η οποία εξασφαλίζει γύρω της τη συναίνεση των αξιωματούχων, μαζί με τη στήριξη των απλών οπαδών. Από τη στιγμή που οι καθοδηγητές πεθαίνουν ή εξασθενούν, το ερώτημα ξαναβγαίνει στην επιφάνεια.

Έχουμε λοιπόν να στοχαστούμε το ζήτημα του κόμματος, ως βασικό στοιχείο του απολογισμού του 20^{ου} αιώνα. Έχουμε να επινοήσουμε τι σημαίνει πολιτική δίχως κόμμα, και εντούτοις οργανωμένη. Να τι ονειρευόταν ο Λακάν: να υπάρχει μόνο η νομιμότητα που απορρέει από την παραγωγή και τη μετάδοση των γνώσεων, και τίποτε άλλο. Οφείλουμε να συνεχίσουμε και να υλοποιήσουμε τούτο το όνειρο.

Όσο για την ψυχανάλυση, είμαι αισιόδοξος, παρ' όλα αυτά. Μια τόσο αξιοθαύμαστη διάταξη του στοχασμού δεν γίνεται να εξαφανιστεί με τις πρώτες σοβαρές δυσκολίες που συναντάει. Ας έχουμε εμπιστοσύνη στους τωρινούς συνεχιστές του ψυχαναλυτικού Αιτίου.